

HALİT ZİYA’NIN ÖYKÜLERİNDE YAZARIN MERHAMETİ, OKUYUCUNUN VİCDANI

Refika ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ

Özet: Halit Ziya Uşaklıgil, hikâyelerinde çok çeşitli konuları ele almıştır. Bazı hikâyelerinde kahramanlarının özellikleri arasında hastalık, fakirlik, zayıflık ve güçsüzlük özellikle vurgulanmaktadır. Düşüncemize göre bunun nedeni yazarın okuyucuda acıma duyguları uyandırmak istemesidir. Yazarın *Onu Beklerken* adlı kitabından seçilen *Onu Beklerken*, *Türk Eri*, *Hikâye Değil*, *Deliler Evinde*, *Büyük Adam*, *Hüzünlü Bir Cuma* ve *Bir Gün İçinde* adlı öykülerinde bu durum görülebilir. Ayrıca yazar *Hikâye* adlı inceleme kitabında realist yazarları övmekte, onların ele aldığı konuların okuyucuyu ağlattığını vurgulamaktadır. Yazarın *Hikâye* adlı kitabından yola çıkarak şu sonucu çıkarabiliriz: Halit Ziya’ya göre iyi bir eserin konusu okuyucuyu ağlatabilir.

Anahtar kelimeler: Halit Ziya, Hikâye, *Onu Beklerken*, Realizm, Acıma, Merhamet.

In Halit Ziya’s Stories, The Writer’s Compassion, The Conscience of The Reader

Abstract: Halit Ziya Uşaklıgil has analyzed various topics in his stories. In some of his stories, among the heroes’ features, disease, poverty, weakness and disability are especially emphasized. According to our opinion, the reason is that the author wants to awaken the sense of compassion on the reader. This situation can be seen in, selected stories *Onu Beklerken*, *Türk Eri*, *Hikâye Değil*, *Deliler Evinde*, *Büyük Adam*, *Hüzünlü Bir Cuma* ve *Bir Gün İçinde* in author's book, named *Onu Beklerken (When Waiting It)*. Besides, the author, in his review book *Hikâye*, praises realist writers and emphasizes that their issues make the readers cry. Based on the author's book *Hikâye* we can conclude the following result, according to Halit Ziya, subject of good work can make the reader cry.

Key words: Halit Ziya, Story, *Onu Beklerken (When Waiting It)*, Realism, Pity, Compassion.

Halit Ziya Uşaklıgil, birçok eleştirmen tarafından Türk roman ve hikâyeciliğinin en önemli isimlerinden biri olarak değerlendirilir. Halit Ziya’nın roman ve hikâyelerinde okuyucuyu derinden etkileyen kahramanlar yaratması, kahramanlarını ilgi çekici olay kurgusu ve psikolojik betimlemelerle verebilmesi en çok önem verilen özelliklerindedir. Bu durum yazarın okuyucuyu etkileme biçimlerinden biriyle, okuyucunun iç dünyasına, dolayısıyla vicdanına dokunabilmesiyle ilgilidir. *Onu Beklerken* adlı hikâye kitabından seçilen *Onu Beklerken*, *Türk Eri*, *Hikâye Değil*, *Deliler Evinde*, *Büyük Adam*, *Hüzünlü Bir Cuma* ve *Bir gün İçinde* adlı öykülerinde yazarın tutum olarak “vicdan” konusunu esas unsur olarak kabul ettiğini ve konularını da nispeten bu doğrultuda şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Halit Ziya’nın seçilen

bu öykülerinde öncelikle yazarın acıma duygusunu ve bununla bağlantılı olarak okuyucunun vicdanına seslenme kaygısını duyumsayabileceğimizi örnekler vererek göstermeye çalışacağız.

Halit Ziya'nın hikâyelerinde çok çeşitli konular ele alınmış olmakla birlikte bizim üzerinde duracağımız konuyla ilişkili olanlarda hastalık, fakirlik ve ölüm konularına daha fazla yer verilmiştir. Yazarın *Onu Beklerken* adlı öyküsünde ana vatanından koparılıp getirilen Afrikalı bir kızın yurt özlemi ve sonunda acıklı ölümü, *Türk Eri*'nde genç ama zayıf ve hastalıklı bir Türk askerinin kendi durumunu düşünmeyerek ölmek üzere olan atına ceketini sarmalayışı, *Hikâye Değil*'de küçük veremli bir kızın hazin ölümü anlatılır. Bu üç hikâyede asıl konu ölümdür. *Deliler Evinde*, *Büyük Adam*, *Hüzünlü Bir Cuma* ve *Bir Gün İçinde* adlı öykülerinde ise farklı konular ele alınmakla birlikte olaylar yazarın merhamet duygusu etrafında şekillenir. İsmail Çeşişli, Halit Ziya'nın hikâyelerinde konu edindiği kahramanlara karşı tutumunu şöyle değerlendirir:

Konu, olay ve kahramanlar karşısında objektif olmaya gayret gösteren yazar, zavallı, kimsesiz, yoksul, zor durumda olan kahramanlarına acımaktan kendini alamaz. Onda bu insanlara karşı derin bir acıma ve merhamet duygusu mevcuttur (Çeşişli, 2000, ss. 132-133).

Çeşişli'nin bu düşüncesinden hareketle yazarın merhametini ve okuyucu üzerinde bırakmak istediği etkiyi *Onu Beklerken* adlı kitabında topladığı öykülerinden yola çıkarak saptamaya çalışacağız.

Halit Ziya Uşaklıgil, *Hikâye* adlı kitabında realizm ve romantizmi, öncü yazarlardan örnekler vererek kuramsal olarak karşılaştırmıştır. Her ne kadar bu konuyu hikâye başlığı altında ve hikâye kelimesini kullanarak ele almış olsa da asıl tartıştığı konu romandır. Bununla birlikte biz yazarın roman hakkındaki düşüncelerinin kısa hikâyeleri için de geçerli olduğunu ve bu fikirlerin hikâyelerine uygunluğunun tartışılabilirliğini düşünmekteyiz. Halit Ziya, kitabında realizmin romantizme olan üstünlüklerini göstermeye çalışır. Fakat bunu yaparken genel olarak roman konularının duygusal anlamda okuyucuya hitap edip etmediği yönünde bir ölçütten hareket eder. *Hikâye*'de geçen bazı ifadeler bu fikrimizi desteklemektedir. Realist yazarların eserlerinden örnekler verip değerlendirmeler yaparken, “Bazı parçaları vardır ki insanı ağlatır” (Uşaklıgil, 1998, s. 81) der. Bu cümlede “ağlatmak” kelimesi dikkatimizi çekmektedir. Eserin bizi ağlatıp ağlatmaması yani duygularımıza derinden etki edip etmemesi yazarın esere değer biçme ölçütüne dönüşmektedir. Buna benzer diğer cümleler şunlardır: “Bir romantiğin kitabında duyguları heyecanlandırın; bir öldürme, bir hırsızlık, bir caniliktir. Bir realiste ufak, basit sanılan bir olay bizi ağlatmaya yeterlidir” (Uşaklıgil, 1998, s. 117).

Yazar onları bize hissettirdi. Kalbimiz onlarla beraber çarptı. Düşünürsek, bu zavallı adamı kendimiz sanırız; o kadar tanırız. Kitap baştan başa okunmalı da bu felaketlere ağlanmalı.

O gözyaşları bir gerçeğe dökülmüş gözyaşlarıdır, doğal olarak akar (Uşaklıgil, 1998, s. 127).

“Kitabı başından beri izleyen bir insanı ağlatır. (...) düşüncesi bir kalbi titretecek kadar heyecan verir” (Uşaklıgil, 1998, s. 119).

Bu cümlelerde realist yazarların gerçeği yansıtmaya biçimlerinin mükemmelliği anlatılmaya çalışılmaktadır. Fakat bu mükemmelliğin kalbimize dokunur gerçekler olması şart mıdır? Bu konu tartışmaya açık bir konudur. Bununla birlikte Bilge Ercilasun, Halit Ziya'nın *Hikâye* adlı bu kuramsal kitabını hikâye ve romanlarından önce yazdığına ve realizmi seçişinin sebeplerini belirterek önce kuramını oluşturduğuna dikkat çekmektedir (Ercilasun, 1996, s. 130). Bu durumda hikâyelerini anlatma biçimini bu kuramsal düşüncelerle karşılaştırmak yanlış bir yaklaşım olmayacaktır.

Romanlarda ele alınan konuların tamamen gerçeklere dayandırılması ve bu gerçeklerin mükemmel betimlemesi sonucunda okuyucuda derin duygulanmalar uyandırması gerektiği konusu Halit Ziya'nın kısa hikâyelerinin de temel anlayışını oluşturmaktadır. *Onu Beklerken*'de ele alınan konu gerçeklere dayandırılan bir konu olarak değerlendirilebilir. Yazarın konuyu ele alış biçimi de okuyucuda duyguları coşturucu bir etki yaratma çabası içerir. Ayrıca Halit Ziya'ya göre realistler çok çeşitli ve insan psikolojisini ilgilendiren konuları ele almalıdırlar: “Romantiklere aşkın yalnız varlığı yeterli olup hikâyelerinin duyguların araştırılması ve soruşturulması gibi psikolojiye ait sorunlara dayanmadığı düşünülürse bu aşk maceralarının nelerden oluştuğu anlaşılır” (Uşaklıgil, 1998, s. 49).

Oysa bir realist sadece aşk konusunu ele almaz. Dolayısıyla yazar, hastalık, fakirlik, ölüm ve benzeri konuları eserlerine taşımıştır. Sadık Kemal Tural, Halit Ziya'nın kısa hikâyelerinin “Klasik vak'a hikâyesine ve onun da az olaylı, az konuşmalı tezahürü”ne olan yakınlığını vurgulamaktadır” (Tural, 1996, s. 105). Ele aldığımız hikâyelerde de konuşmanın ve olayların az olduğu, genellikle psikolojik durumların aktarılmasının tercih edildiği görülebilir¹.

Kitaba adını veren *Onu Beklerken* adlı hikâyede Çad Çölü'nün kıyılarından, Bornu uluslarından on altı yaşında kaçırılıp getirilen bir köle kızın hazin ölümü anlatılır. Annesinden, babasından ve eşinden koparılmış olan bu zavallı kızın yaşadığı konaktaki kalabalığa rağmen hissettiği yalnızlık ve zavallılık duygusu yazar tarafından okuyucunun vicdanını etkiler biçimde aktarılır. Bunun için özellikle kızın zavallılığı ve güçsüzlüğü vurgulanır. Bu güçsüzlük içinde

¹ Halit Ziya'nın hikâyelerinde vaka kuruluşu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sazyek, 1989.

bulunduğu durumu daha büyük bir trajediye dönüştürmektedir. Kahramanın ne kadar güçsüz olduğunu yazar bize ilk olarak oturuşunu anlatarak aktarır:

Bu oturmak değil, bir çeşit büzülmektir. Yere oturduktan sonra dizlerini diker, ayaklarından birini basarak ötekinin üstüne kor, kollarıyla dizlerini kuşatarak sol eliyle sağ elinin bileğini tutardı. Ve böyle derlenip toplanıp küçücük yepelek vücudu daha da ufalarak bir çocuk kadar çelimsizleşirdi (Uşaklıgil, 1992, s. 8).

Yazarın bu oturma biçimini tasvire “büzülmek” kelimesini vurgulayarak başlaması kahramanın güçsüzlüğünü gösterme çabasının bir işaretidir. Ayrıca bu oturuşun hikâyenin ilerleyen bölümlerinde de simgesel bir önemi vardır. Bu zavallı kız her gece, ona vatanını hatırlatan tek şeyi, ayı seyretmek için konağın damına çıkar. Bu oturuş şekline bürünerek ayı seyrederek: “Öyle, karşı karşıya bu iki yüz, yukarıda sarı, iri ay ve aşağıda bu solgun, süzgül, hüznü kızın yüzü, birbirlerine bakarak, biri avuntularını akıtarak, öteki acılarını yükselterek saatlerce konuştular...” (Uşaklıgil, 1992, s. 13).

Fakat bu acıklı buluşmalar her zaman istendiği gibi gerçekleşemez. Ay her gece görünmez. Onun görünmediği gecelerde ise kızcağız sabırla bekler:

Uzun geceler oldu ki orada, karanlıkta bekler, bekler ve görünmek istemeyen bu gurbet dostundan bir ufak buluşma zevki ve sevinci duyamayarak yüreğinde derin bir ayrılık sızısının zehirleriyle, yeniden yatağına dönerdi (Uşaklıgil, 1992, s. 13).

Afrikalı kızın ayla olan bu dostluğu bir aşk acısı çekiyormuş gibi onun gündün güne daha da süzülüp solmasına neden olur. Bir gece yine ayı görmek umuduyla dama çıkar. Bu soğuk gecede rüzgâr “beyaz bulutları kovalayarak ayın üzerine” yığılmaktadır. Bu yağın şeyin kar olduğunu anlamayan kız soğukta zangır zangır titreyerek ayın görünmesini bekler. “Gözleri yukarıda, donuk bir leke gibi hâlâ bulunduğu yeri sezinlediği dostuna sessiz dualar yollayarak, artık kıvılcıktan gücü de bulunmayan bir kendi kendisini salıverişle, öyle duruyordu” (Uşaklıgil, 1992, s. 14).

Burada kızın büzülür gibi oturuşu okuyucunun duygusal anlamda hedef alındığının işaretidir. Yazar kızın dostuna “sessiz dualar” gönderdiğini söyleyerek bu oturuşa kutsal bir hava vermektedir. Hikâyenin sonu ise oldukça çarpıcıdır: “Sabahleyin onu evin içinde bulamayınca, kaçtığı kanısına vardılar. Sonra çocuklar, kartopu oynamak için dama çıktıklarında orada kardan yapılmış bir vücut, mini mini bir vücut buldular” (Uşaklıgil, 1992, s. 15). Bu yalın sonda küçücük bedeninin aynı oturuşla donarak öldüğünü öğreniriz. Onun “minimini bedeni”nin olması, güçsüzlüğünü, acımaya ve merhamete layık oluşunu ifade etmektedir. Böylece yazar okuyucunun vicdanına seslenebilmek için kahramanın beden zayıflığını vurgulamış olur.

Halit Ziya'nın *Türk Eri* adlı hikâyesinde de kahramanın bedeni güçsüz, zayıf ve hastalıktır. Bu nedenle yazarın ona merhamet ettiğini hissederiz. Yazar, “donmuş suya benzeyen bir hava”nın bulunduğu oldukça soğuk bir günde iskeleye doğru yürürken ayakta duran genç bir askerle çamura düşmüş bir ata rastlar. At, iri ve görkemli olmasına karşın artık çektiği eziyetlere dayanamayarak yıkılmıştır. Askeri ise şöyle betimler yazar:

Asker ise, herhâlde Anadolu'nun yoksul bir köyünden, iyi beslenmemiş, kötü koşullarda büyümüş, cılız, kuru, parlaklığı uçmuş gözlerinden, renksiz teninden büyümeye fırsat arayan bir hastalığın tohumları sezilen kavruk kalmış bir çocuktur. Ve bu sağlam olmaktan çok hastaya benzeyen çocuk, kışın sulu ve buzlu rüzgârına karşın, sırtından ceketini çıkarmış, ayaklarının dibinde can çekişen o iri hayvanın geniş solumalarla körüklenen karnının üstüne atmıştı (Uşaklıgil, 1992, s. 38).

Askerin, cılız ve hastalıklı bedeninin içinde merhametli bir yüreği vardır ve bu yürek onun bedeninden daha güçlü ve sağlıklıdır. Tıpkı Afrikalı kız gibi onun sevme yeteneği zayıflığını gölgede bırakan bir güç yayar. Fakat bu sevme yeteneği fiziksel olarak onu tüketir. Bu tüketişin romantik, sevilesi bir yanı da vardır. Böylece okuyucu kahramanı hem sever hem acır hem de hayran olur.

Şerif Aktaş, Halit Ziya'nın romanlarındaki temaları ele aldığı bir yazısında, yazarın özenli bir işçilikle asıl temaları gizlediğini, böylece eserlerin angaje eser olmaktan kurtulduğunu ve yazarın sosyal meselelere yabancı olmadığını ispatladığını belirtir (Aktaş, 1996, s. 115).

Düşüncemize göre Halit Ziya'nın öykülerinde de acıma ve merhamet asıl tema olmasa da özenle ve gizlice duyumsatılmaya çalışılan bir durumdur. Nitekim bazı öykülerde açıkça bu kelimelerin kullanılmadığı ama hissettirildiği görülebilir, *Türk Eri* ve *Onu Beklerken*'de olduğu gibi.

Halit Ziya'nın *Hikâye Değil* adlı hikâyesinde veremli küçük bir kızın öyküsü anlatılır. O da Afrikalı kız gibi henüz gençliğe ilk adımlarını atmaktadır. Yazar onu şöyle betimler: “Cılız, kavruk, iri mavi gözlerinin içinde her zaman gizli bir dert saklarcasına hüznü bir anlamla on dört yaşında bir kızcağız, Sabire” (Uşaklıgil, 1992, s. 66). Neden yazar tarafından bu yaş grubu tercih edilmektedir? *Hüznü bir Cuma*'da geçen şu sözler belki bize bir ipucu verebilir: “Ölürken hastalıklarının korkunçlukları içinde vahşi bir güzellik kazanan veremli kızlar gibi bütün bunlar beni sarmalamıştı” (Uşaklıgil, 1992, s. 87). Bu sözlerden yola çıkarak “veremli kızların vahşi güzelliklerinin” yazar tarafından belki de okuyucuya estetik kaygı ile aktarıldığını söyleyebiliriz. Böylece, hastalık, ölüm ve güzellik, gençlik ile birleşerek etkileyici hâle gelir. Olcay Önertoy, yazarın romanlarında da kahramanların genç olduklarına dikkatimizi çeker (Önertoy, 1995, s. 107). Bunun yanı sıra genç kahramanların yazarın bir tip yaratmasının ürünü olduklarını söyleyebiliriz. Nitekim Hikmet Dizdaroğlu, Halit Ziya'nın “tip yaratma ustası” olduğuna dikkatimizi

çekmektedir (Dizdaroğlu, 1975, s. 63). Halit Ziya'yı anlamaya çalışırken bu tipler içinde veremli genç kız tipini de ayrı ve özel bir yere koymalıyız.

Yazar, Sabire'nin hikâyesini bir hanımefendiden dinlediğini ve aynen aktardığını söyler. Anlatıcı Sabire'nin yaşadığı evden, ailesinden ve hastalığından bahsettikten sonra, "Gördünüz ya öyküde hiçbir yenilik, başkalık yok. Ben size bunu söyleyeyim, siz bana bunun tıpkısı yüzlerce vereme yakalanmış kızlardan söz edin. Ancak!.." (Uşaklıgil, 1992, s. 67) diyerek bir ek açıklama yapma ihtiyacı duyar. Bunun nedeni anlatacağı hikâyenin diğerlerinden farklı bir yönü olduğunu belirtmektir. Bu farklılığı vurgulamaya çalışmasındaki amaç daha çok vicdana dokunur bir hikâye olduğuna dikkat çekmek isteğiştir. Aslında "Çok esprili, çok düşünceli, çoğunlukla pek derin felsefelerle ve sürekli bitmek tükenmek bilmeyen bir sevinçlilik-şenliklerle dolu söyleşilerinden tad almak" isteyen bu hanımefendiye veremli kızı anlattıran Halit Ziya'nın bunu anlattığı hikâyenin etkileyciliğini arttırmak için bir yöntem olarak kullandığını düşünmekteyiz. Böylece hikâyenin nasıl bir vicdandan aktarıldığına ve diğer hikâyelerden neden ayrıldığına işaret etmiş olur. Ayrıca bu yaradılıştaki bir hanımefendinin gözyaşları içinde anlattığı hikâyenin bir ayrıcalığı olması gerektiğini düşünmemizi bekler.

Hikâyenin anlatıcısına göre veremli kızı diğer hikâyelerden ayıran şey ailenin sıra dışı beklentisidir. Aile, çocuğun iyileşmesi için mezarlıktan medet ummaktadır. Doktorlar hastaya hava ve güneş önermişlerdir. Fakat yaşadıkları evin hiç güneş almadığını, hatta ağır bir küf ve nem kokusu olduğunu söyleyen anlatıcı, tek çare olarak ailenin çocuğu mezarlıkta güneşlenmeye götürüşünü anlatır. Fakat ne yapılsa yapılsın hastada düzelme gerçekleşmez ve ölür. Sonunda da o güneşlenmek için yattığı mezarın yanındaki boş mezara gömüleceği söylenir. Bu son haber ile mezardan medet uman fakir insanların trajedisi olanca ağırlığı ile ortaya çıkar. Yazarın merhametini hissederiz. Ayrıca anlatıcı bütün bunları gözyaşları içinde aktarmaktadır.

Bu hikâyede dikkat çeken diğer bir özellik Sabire'nin evinin uzun uzun tasvir edilmesidir. Bir kısa hikâyede çevre tasvirinin uzun tutulmasının farklı bir anlamı olması gerektiğini düşünmekteyiz. Belki öykünün meydana çıkmasındaki esas neden evin kötü, bakımsız ve bir hasta için uygun olmamasıdır. Diğer neden ise Halit Ziya'nın realistlerin çevre tasvirlerine verdiği önemi göstermeye çalışması olabilir:

Bir realist bizi şahısların yaşadığı yerlere kadar götürür, en ufak açıklamayı, en küçük ayrıntıyı bize gösterir, hiçbir noktayı suskun geçmez. Söz gelişi bir kömür madeni kuyularına gönderir. Burada olayın şahıslarını kendi çevrelerinde görürüz, hayatlarını anlarız; zorluklarını, acılarını duyarız (Uşaklıgil, 1996, s. 101).

Buna ek olarak ailenin çektiği sefaleti gözler önüne sererek okuyucuda acıma duyguları uyandırmak istemesi de nedenlerden biri olabilir. Zeynep Kerman, Halit Ziya'yı "insan-mekân ilişkisine değişik işlevler yüklemek suretiyle büyük önem vermiş ilk romancımız" (Kerman, 1996, s. 116) olarak nitelendirir.

Zayıf ve hastalıklı bedenlerin kullanıldığı diğer bir öykü ise *Bir Gün İçinde'dir*. Diğer bazı öykülerinde olduğu gibi yazar bu öyküsünde de evinden çıkar ve karşılaştığı bazı sahneleri öyküleyerek anlatır. Balkan Savaşı'nın ardından bir hasta grubunun bir çavuş önderliğinde yürüyüşlerine şahit olmuştur yazar. Bu hastalar savaştan yara alarak dönenlerdir. Tedavileri bittiği için evlerine gönderilmektedirler. Yazar onları şöyle betimler:

Hepsi sanki dökülen kılık kıyafetleriyle ve ölümün ilk soluğu ile solmuş yüzlerinde derin bir (kadere) teslimlik anlamı taşıyarak sallana sallana yürüyorlar. Hemen oracığa birden ve hep birlikte yıkılıp düşüvereceklermiş sanısı veren bir hâl içindeler (Uşaklıgil, 1992, s. 92).

Bu betimleme aslında merhamete layık insanlarda hastalık ve güçsüzlüğün ölümcül gücüne karşı küçük de olsa bir isyan başlatma gayreti içerir. Çavuş topluluğu sayar ve on iki kişi olduklarını vurgular. Sonra da onlara gidecekleri istikameti tarif ederek ayrılır. Yazar bu on iki rakamının savaştan hangi çıkarmalar ve eksilmeler ile ortaya çıktığını ve daha da eksileceğini düşünerek üzülür. Bu hastalar grubu zorlukla, birbirlerinden yardım alarak iskeleye doğru yürürken yazar, köyüne dönen hasta bir askerin acısını hayal eder. Hastalık ve güçsüzlük onun elini kolunu bağlamıştır. Toprağı ve çocukları bakım beklemektedir. Askerin evine dönmüş olması sevinç yaratacak enerjiyi bulamamıştır. Çünkü hastalık tam anlamıyla iyileşmemiştir. Yazarın evlerine hasta dönen askerler için üzüldüğünü hissederiz. Böylece Halit Ziya, gözlemediği bir grup insandan yola çıkarak hikâyesine psikolojik ve toplumsal bir eksen kazandırır. Bunu yapabilmesi için duyduğu acıyı hissetmemizi bekler. Çünkü asıl anlatmaya çalıştığı da bu acının okuyucunun merhametinde yankısını bulmasıdır. Halit Ziya, *Hikâye* adlı kitabında basit sanılan bir olayın da okuyucuyu ağlatmaya yeteceğini söylemiştir (Uşaklıgil, 1996, s. 117). Bu hikâyede de o hastalar taburunu görmek yazarın ağlamaya sebep olabilecek şeyler hayal etmesine ya da gelecekle ilgili bazı acıklı öngörülerde bulunmasına neden olur.

Zayıflık, hastalık ve buna bağlı olarak eylemdeki güçsüzlük buraya kadar üzerinde durduğumuz öykülerin kahramanlarının özellikleri arasındadır. *Büyük Adam* adlı öyküde ise beden güçsüzlüğü değil toplumsal statüdeki güçsüzlük konu edilir. Küçük bir çocuğun dilinden anlatılan bu hikâyede baba-oğul arasındaki pasif ilişkinin değişimi vardır. Küçük çocuk ev içinde annesine ve kendisine olan davranışlarından, konuşmalarında iş yeri ile ilgili kullandığı "bizim daire" ibaresinden yola çıkarak babasının büyük ve önemli bir adam olduğu sonucuna varmıştır. "Daire" kelimesi ona önemli işlerin yapıldığı,

insanların düzen içinde yaşamalarını sağlayan büyük ve önemli yer çağrışımları yapmaktadır. Fakat bir gün annesinin işi olduğu için babasıyla birlikte daireye gitmek zorunda kaldığında izbe, sıradan ve tuhaf bir yerle karşılaşır. Üstelik babasının iş arkadaşlarının onunla münasebetsizce şakalaştıklarını görünce büyük bir hayal kırıklığına uğrayarak eve döner ve hıçkırığa hıçkırığa ağlar. Aslında babasının büyük bir adam olmadığını anlamak çocuğun sevgisini azaltmamış tam tersine çoğaltmıştır. O akşam ilk kez babasına sarılır ve onun kokusunu ilk kez içine çeker. Çünkü babasının olağanüstü bir varlık değil gerçek bir insan olduğunu anlamıştır. Halit Ziya, romantik yazarların yarattıkları kahramanlarla realist yazarların yarattıkları kahramanlar arasındaki farklara işaret ederken şunları söyler:

Romantiklerin hikâyelerinin şahısları mermerden yapılmış heykeller gibi bir şekil gösterir, Balzac'ın hikâyelerinde şahısların yaşadığı, göğüslerinin altında bir kalbin çarptığı hissedilir. Onun için bir hikâye yazmak, insanların hâllerini inceledikten sonra yine bir insan, fakat bir şahsiyete, bir benliğe sahip bir insan yaratıp doğanın gizli sırlarını saklayarak yarattığı ruh mucizesini sorgulamak gerekmektedir; masal söylemek okuyucuyu eğlendirmek değil... (Uşaklıgil, 1996, s. 59).

Bu sözlerden yola çıkarak yazarın *Büyük Adam*'da yaratmaya çalıştığı kahraman tipini daha iyi kavrayabiliriz. Yazar, ete kemiğe bürünmüş, kutsallaştırılmış, dokunulmaz kahraman tipinin yerine toplumda yeterince saygın olmayan, sıradan, güçsüz ama bir o kadar da sevmeye layık kahraman tipini koymaktadır. Bunu da bir çocukla babası arasındaki ilişkide yaratmakta, bazı kalıpları kırdığını hissettirmeye çalışmaktadır.

Beden zayıflığı ve toplumsal statüdeki güçsüzlüğün yanı sıra zihinsel zayıflık da yazarın merhamete layık gördüğü ve okuyucuya da bunu hissettirmeye çalıştığı konulardandır. Bir akıl hastanesine düzenli olarak bir dostunu ziyarete giden yazar, orada tanıştığı ünlü bir doktor hakkındaki izlenimlerini aktarırken bu doktorun aslında oradaki hastalardan biri olduğunu fark eder. Hastanın sözleri yazarı derinden etkiler. Yazar hem dostuna hem doktor rolündeki hastaya acırken kendi ile ilgili şüphelerini de bize duyumsatır. Burada yazarın korkusunu hissedebiliriz. Doktor kimliğindeki hasta, “Zaten bütün insanlar az çok deli değil midir? Bu bir ölçü sorunudur. Terazinin gözü bir yana fazla sarksın, hemen bozulur. Belki siz de biraz delisinizdir, bakayım gözlerinize!..” (Uşaklıgil, 1992, s. 77) diyerek yazarı tedirgin eder. Daha sonra da yazarla vedalaşırken, onun ziyaretine geldiği dostu hakkında şunları söyler:

Sizin dostunuz, zavallı genç, kendi hâlinin hiç farkında değil. Buraya hava değişimine gelmiş olduğunu sanıyor. Hava değişimi, akıl hastanesinde hava değişimi olur mu? Olsa olsa buraya benim gibi bilimsel incelemelerde bulunmak için gelinir, değil mi? (Uşaklıgil, 1992, s. 78).

Burada bir akıl hastasının durumunun farkında olmaması bir akıl hastasının ağzından dile getirilir. Bu ironik durum yazarın kendinden şüphelenmesine neden olmaktadır. Nitekim evine döndüğünde Max Nordau'nın *Dışardan Görülünce* adlı kitabını tekrar okuduğunu anlatır. Ayrıca yazar şöyle bir not düşer: “Bu kitap, Alman düşünürünün Fransız edebiyatçıları ve şairlerini birer birer inceleyerek, delilikleri yargısına vardığı bir eserdir” (Uşaklıgil, 1992, s. 78). Bu notta bize yazarın kendi zihin sağlığı konusunda kapıldığı korkuyu iletir.

Halit Ziya, acıma ve merhamet duygularına kutsal bir anlam yüklediği ve bu duyguları evrensel boyutta büyütüp genişlettiği *Hüzünlü Bir Cuma* adlı öyküsünde camide genç bir müezzinin okuduğu Kur'an'ı dinlerken hissettiklerini şöyle anlatır:

Birden bende bu sesin anlamı daha da yükseldi, daha da genişledi. Yeniden gözlerimi kapadım ve hayalimde caminin duvarlarını açan, kubbesini kaldıran iki nurdan kol gördüm. Göklere kadar uzanan, bütün kuzeyi ve güneyi, doğuyu ve batıyı geniş bir merhamet kucağına çağırıyormuşçasına genişleyen bu kolların arasında alay alay zulme uğramış bir insanlık gördüm.

Onlar hep boyunlarının üzerinde gittikçe daha ağır bir boyunduruk sürükleyen, hep dudakları bir yoksunluk ezincisiyle kilitlenmiş, hep başları düşük, hep omuzları çökük, sonsuz bir acılar toplamının ıstırap yükünü çeke çeke, küme küme bu kolların arasına sığınmaya geliyorlardı (Uşaklıgil, 1992, s. 89).

İlerleyen satırlarda da merhamet ve acıma kelimelerinin tekrarlandığını görmekteyiz. Yazarın, camiye gelen insanların fakir, güçsüz ve acı çeken insanlar olduklarını düşünmesi ve camide Allah'ın merhametli kollarının sarılışını hissettiğini söylemesi oldukça dikkate değer. Belki yazar, üzerinde düşündüğü ya da hikâyelerine konu olarak seçtiği meseleleri böylece çözüme ulaştıracak ve ilahî adaletin merhametli kucağına bırakarak sonuçlandıracaktır.

Sonuç

Halit Ziya'nın *Onu Beklerken* adlı kitabındaki hikâyelerinin bazılarında beden güçsüzlüğü, zayıflık, hastalık ve fakirlik gibi etmenler konuları önemli ölçüde etkiler. Seçilen konularda okuyucunun ruhunu etkilemenin yolu olarak kahramanların zavallı olma durumları kullanılır. *Onu Beklerken* adlı hikâyede Afrikalı genç bir kızın vatan hasreti ve sonunda hazin ölümü konu olarak seçilmiş olmakla birlikte kızın güçsüzlüğü ve çaresizliği okuyucuyu etkilemek ve olayları şekillendirmek için kullanılmıştır. *Türk Eri*'nde askerinin, zayıf, hastalıklı ve zavallı görünümü okuyucunun duygulanmasını sağlamak için vurgulanmıştır. *Hikâye Değil*'de küçük kızın hastalıklı görünümü ve ailesinin fakirliğinin ispatı olan evlerinin tasviri aynı amaca hizmet etmektedir. *Bir Gün*

İçinde adlı öyküde konu olarak seçilen hasta askerler taburu da hastalıkları ve güçsüzlükleri vasıtasıyla okuyucunun vicdanına hitap etmektedir. *Büyük Adam*'da toplumsal statüdeki güçsüzlükten, *Deliler Evinde* ise zihinsel güçsüzlükten bahsedilerek okuyucunun yazarla empati kurması ve biraz da kendinden şüphelenmesi ya da kendine acıması hedeflenmektedir.

Halit Ziya'nın hikâyelerinde okuyucuyu duygulandırmayı esas hedef olarak seçtiğini düşündüren bir diğer etmen ise *Hikâye* adlı inceleme kitabında okuyucuyu ağlatabildiği söylenen, realist yazarlarca seçilen konuların övülmesi ve edebî eserlerin değerinin de bu ölçüte göre belirlenmesidir.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (1996). Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Tema. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, s. 529. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Çetişli, İ. (2000). *Halit Ziya Uşaklıgil*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Dizdaroğlu, H. (1975). Dokuz Öykücü: Halit Ziya Uşaklıgil'in Öykücülüğü. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Öykücülüğü, Özel Sayısı*, s. 286. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Ercilasun, B. (1996). Servet-i Fünûn, Diyorlar ki ve Halit Ziya. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 529. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Kerman, Z. (1996). Halit Ziya'nın Romanlarında Karakter Yaratma Usulü Olarak Mekân Kullanımına Bir Bakış. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 529. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Önertoy, O. (1995). *Halit Ziya Uşaklıgil: Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sazyek, H. (1989). Halit Ziya Uşaklıgil'in Hikâyeleri Aracılığıyla Vaka Kuruluşuna Bir Yaklaşım. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 453. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Tural, S. K. (1996). Kısa Hikâyeciliğimiz Açısından Halit Ziya Uşaklıgil. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 529. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Uşaklıgil, H. Z. (1992). Bir Gün İçinde. *Onu Beklerken*, Ş. Kutlu (Düz.). İstanbul: İnkılap Kitabevi 91-97
- Uşaklıgil, H. Z. (1992). Büyük Adam. *Onu Beklerken*, Ş. Kutlu (Düz.). İstanbul, İnkılap Kitabevi 79-84.
- Uşaklıgil, H. Z. (1992). Deliler Evinde. *Onu Beklerken*, Ş. Kutlu (Düz.). İstanbul, İnkılap Kitabevi 71-78.
- Uşaklıgil, H. Z. (1998). *Hikâye*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Uşaklıgil, H. Z. (1992). Hikâye Değil. *Onu Beklerken*, Ş. Kutlu (Düz.). İstanbul, İnkılap Kitabevi 63-69.
- Uşaklıgil, H. Z. (1992). Hüzünlü Bir Cuma. *Onu Beklerken*, Ş. Kutlu (Düz.). İstanbul, İnkılap Kitabevi 85-90.

- Uşaklıgil, H. Z. (1992). *Onu Beklerken*. Ş. Kutlu (Düz.). İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Uşaklıgil, H. Z. (1992). *Onu Beklerken*. *Onu Beklerken*, Ş. Kutlu (Düz.). İstanbul, İnkılap Kitabevi 7-15.
- Uşaklıgil, H. Z. (1992). Türk Eri. *Onu Beklerken*, Ş. Kutlu (Düz.). İstanbul, İnkılap Kitabevi 33-39.

